

WŁADYSŁAW PAŁUCKI (12 III 1905 — 19 XII 1989)

W drodze życiowej prof. Władysława Pałuckiego można dostrzec splot kilku wątków. Należy do nich, po pierwsze, stały związek z miejscem swego urodzenia i lat dziecińczych. Urodził się 12 marca 1905 r. w Wiskitkach jako syn Aleksandra, montera w zakładach włókienniczych w Żyrardowie, i Julii z Guzików. Rodzina wcześniej przeniosła się z Wiskitek do sąsiedniego Żyrardowa, gdzie Władysław Pałucki mieszkał do końca życia, chociaż pracował w Warszawie; jedynie wojsko oddalało go stamtąd na dłużej. W Żyrardowie przed II wojną światową działał w różnych organizacjach (poczynając od młodzieżowej przynależności do harcerstwa), tam po wojnie był prezesem Towarzystwa Przyjaciół Żyrardowa. Lubił nazywać siebie Mazurem, najbliższa zaś była mu rodzinna ziemia sochaczewska. Opowiadał o sobie, że kiedy był młodym chłopcem, ruiny zamku w Sochaczewie pobudzały jego wyobraźnię i wywoływały zainteresowania historyczne. Po latach powstał jego tekst o dziejach ziemi sochaczewskiej w XIV—XVIII w. (1970). Później zajął się historią Wiskitek, dawnego miasteczka królewskiego, któremu poświęcił opracowanie zbiorowe pod swoją redakcją i ze swoim walnym udziałem autorskim (1977).

Drugi wątek to wojsko. Władysław Pałucki, chociaż nie był oficerem zawodowym, w wojsku czuł się dobrze. W roku 1930/31 odbył kurs w Szkole Podchorążych Rezerwy Artylerii we Włodzimierzu, a później był prezesem zrzeszenia wychowanków tej podchorążówki. Zmobilizowany już w marcu 1939 r., w 26 pułku artylerii lekkiej jako adiutant dywizjonu przebył szlak bojowy od Nakła po Sochaczew i uczestniczył w bitwie nad Bzurą. Ujęty przez Niemców zaraz im uciekł, a w niespełna pół roku później dotarł przez Węgry do Armii Polskiej we Francji. Następnie przebywał w Wielkiej Brytanii, doszedł do stopnia majora, mundur zdjął po wojnie. W późnych latach życia wrócił do tego okresu jako uczestnik i świadek największej bitwy wrześniowej, w szczególności biorąc udział w popularnonaukowej działalności Muzeum Ziemi Sochaczewskiej i Pola Bitwy nad Bzurą.

Trzeci wątek — polskie ziemie zachodnie. Już będąc studentem Pałucki interesował się zachodnią częścią polskiego terytorium historycznego, a później należał do Związku Obrony Ziem Zachodnich. Przebywając w czasie wojny na obczyźnie prowadził akcje odczytowe na rzecz rewindykacji przez Polskę obszarów nad Odrą, stał się też autorem publikacji ukazujących historyczne prawa Rzeczypospolitej do ziem zachodnich. W 1942 r. pod pseudonimem Antoni Błoński wydał w Londynie książkę *Wracamy nad Odrę*, a w 1947 r. ukazała się tamże jego druga książka *Ziemie Odzyskane, szkice historyczne*. Tego wątku nigdy całkowicie nie porzucił, jeszcze przed paroma laty uczestniczył w zebraniu na temat powojennych losów dawnej ludności polskiej na ziemiach zachodnich i północnych.

Po ukończeniu gimnazjum realnego w Żyrardowie, od 1926 r. studiował historię na Uniwersytecie Warszawskim. W roku 1930 uzyskał absolutorium, a w 1933 dyplom magisterski na podstawie pracy o warowniach wielkopolskich we wczesnym średniowieczu, napisanej pod kierunkiem Jana K. Kochanowskiego. Później uczęszczał na seminarium doktorskie Stanisława Arnolda. W latach 1932—1939 pracował w Zarządzie Miejskim Warszawy, w dziale dowodów osobistych.

Z wojennego wychodźstwa wrócił do kraju w końcu 1947 r. Podjął wtedy pracę w Państwowym Instytucie Wydawniczym, w redakcji planowanej Encyklopedii Polski (pracował tam 1948—1950), a niemal równocześnie został zatrudniony na Uniwersytecie Warszawskim (1948—1955). Doktorat uzyskał w 1950 r. na podstawie rozprawy o naroku, próbującej przedstawić naroczników jako służbę wywiadowczą i łącznikową (praca opublikowana w

1958 r.). Wraz z Antoniną Keckową wydał *Księgi referendarii koronnej z drugiej połowy XVIII w.* (t. 1—2, 1955—1957). W 1955 r. przeszedł z Uniwersytetu do Instytutu Historii PAN, gdzie pracował aż do emerytury (1976). Tutaj zrobił habilitację (1961) i otrzymał tytuł profesora (1971).

W pracy naukowej Władysława Pałuckiego wysunęły się na czoło dwa kierunki: najpierw geografia historyczna, a później również historia skarbowości dawnej Polski. Był nie tylko uczniem, lecz także współpracownikiem Stanisława Arnolda, którego *Geografia historyczna Polski* (1951) jest w jakimś stopniu dziełem Pałuckiego. W latach 1949—1953 Pałucki kierował pracownią atlasu wczesnodziejowego w Kierownictwie Badań nad Początkami Państwa Polskiego, na uniwersytecie zaś przez 3 lata miał wykłady z geografii historycznej. W Instytucie Historii PAN pracował w Zakładzie Atlasu Historycznego, gdzie najpierw zajmował się oprawą kartograficzną syntezy dziejów Polski oraz innych publikacji. Kiedy został kierownikiem Zakładu (1962, po Stanisławie Herbście), spowodował zmianę programu *Atlasu historycznego Polski*. Opowiedział się za mapami szczegółowymi XVI w., zorganizował prace nad taką serią map z komentarzami, był ich redaktorem i współautorem. Z tej serii ukazały się dotychczas tom 3 (woj. lubelskie) i tom 7 (Mazowsze), a tom 2 (woj. sandomierskie) od lat znajduje się w druku.

W dorobku naukowym Pałuckiego czołowe miejsce zajmują dwie książki z zakresu historii skarbowości. *Studia nad uposażeniem urzędników ziemskich w Koronie do schyłku XVI wieku* (1962), będące rozprawą habilitacyjną, stanowią pierwsze opracowanie tego tematu i zawierają bogaty materiał — w zasadzie dla XV i XVI w., lecz mogący służyć retrogresji. Praca ta pokazała, że uposażeniem urzędników ziemskich były na ogół określone dochody, np. z opłat celnych, a nie ziemia. Wśród nielicznych wyjątków uposażonych dobrami ziemskimi, jak kasztelanowie krakowski i sandomierski, znajdował się kasztelan czechowski mający zaledwie parę łanów; kasztelanii czechowskiej Pałucki poświęcił osobną książeczkę (1964).

Druga ważna praca to *Drogi i bezdroża skarbowości polskiej XVI i pierwszej połowy XVII wieku* (1974). Książka ta przyniosła wyjaśnienie lub nowe naświetlenie wybranych zagadnień, z których głównym problemem są starania królów o utworzenie skarbu publicznego opartego na stałych podatkach. Syntetyczne podsumowanie wiedzy o dziejach skarbowości polskiej od XIV do XVIII w. zamieścił Pałucki w *Encyklopedii Historii Gospodarczej Polski* (1981, drugie wydanie zmienione w druku).

Prof. Pałuckiego cechowała imponująca obowiązkowość i wytrwałość w pracy. Nie zrażał się trudnościami, ale je pokonywał. Do ostatnich miesięcy swego życia — mimo poważnego wieku i nadszarpniętego zdrowia — przyjeżdżał systematycznie do Warszawy i korzystał ze zbiorów naukowych. Zmarł w Żyrardowie 19 grudnia 1989 r.

Henryk Rutkowski
(Warszawa)